

ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਸ.ਫਰਨਾਮਾਕਾਰੀ

ਸੰਪਾਦਕ :
ਡਾ. ਸੁਖਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਿੰਦ

International Publishers
of Indian and Foreign Languages

Representation Offices

• 596 Street, Madera, California-93638
• 8 Automatic Rd, Unit 2C, Brampton L6S 3N5, Canada

Punjabi Criticism/Travelogue

ISBN : 978-93-5068-172-5

Price : 250/-

Baldev Singh Dhaliwal Di Safarnamakari

Edited by

Dr. Sukhpal Singh Thind

Associate Professor, Govt. College, Kapurthala

Mobile : 9888521960

e-mail : sukhpalthind@yahoo.com

2012

Lokgeet Parkashan

S.C.O. 26-27, Sector 34 A, Chandigarh-160022

Ph.0172-5077427, 5077428

Punjabi Bhawan, Ludhiana

Type Setting & Design PCIS

Printed & bound at Unistar Books Pvt. Ltd.

301, Industrial Area, Phase-9,

S.A.S. Nagar, Mohali-Chandigarh (India)

Mob: 98154-71219

© Editor

Produced and bound in India

All rights reserved

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise), without the prior written permission of both the copyright owner and the above-mentioned publisher of this book.

ਤਤਕਰਾ

- * ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾਕਾਰੀ ਦਾ ਸੰਵਾਦ 9

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

- * ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਚੋਗ : ਦਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ 17

ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ

- * ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਚੋਗ : ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗਮ 25

ਡਾ. ਸੁਖਪਾਲ ਸਿੰਘ ਥਿੰਦ

- ✓ * ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਚੋਗ : ਅੰਤਰ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦਵੰਦ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ 36

ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

- * ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਚੋਗ : ਰੀਵਿਊ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਟਿੱਪਣੀਆਂ 51

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

- * ਥੇਮਜ਼ ਨਾਲ ਵਗਦਿਆਂ : ਪਾਠਕ ਦੀ ਅਨੁਕ੍ਰਿਆ 74

ਡਾ. ਕਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਧੀਰ

- * ਥੇਮਜ਼ ਨਾਲ ਵਗਦਿਆਂ : ਕੁਝ ਪ੍ਰਭਾਵ 86

ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ

- * ਥੇਮਜ਼ ਨਾਲ ਵਗਦਿਆਂ : ਇਕ ਸੰਵਾਦ 96

- ✓ * ਥੇਮਜ਼ ਨਾਲ ਵਗਦਿਆਂ : ਰਚਨਾਤਮਕ ਪਾਸਾਰ 107

ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

- * ਥੇਮਜ਼ ਨਾਲ ਵਗਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਵਾਦ 119

ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

- * ਥੇਮਜ਼ ਨਾਲ ਵਗਦਿਆਂ : ਰੀਵਿਊ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਟਿੱਪਣੀਆਂ 124

ਬੇਮਜ਼ ਨਾਲ ਵਗਦਿਆਂ : ਰਚਨਾਤਮਕ ਪਾਸਾਰ

ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

‘ਬੇਮਜ਼ ਨਾਲ ਵਗਦਿਆਂ’ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮਹੱਤਤਾ ਦੇ ਜ਼ਾਵੀਏ ਤੋਂ ਬਹੁ-ਪਾਸਾਰੀ ਤੇ ਬਹੁ-ਮੰਤਵੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਕਿਰਤ ਹੈ। ਧਾਲੀਵਾਲ ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਸਥਾਪਤ ਹਸਤਾਖਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੀਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਪਲੜਿਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਾਵੇਂ ਰੱਖਦਿਆਂ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਸਿਰਜੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚਲੀ ‘ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸ (2002)’ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਦੀ ਮਲਵਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਵਾਰਤਕ ਸ਼ੈਲੀ, ਪੱਛਮੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬੇਬਾਕ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਸਾਰਾਂ ਦਾ ਯਥਾਰਥਕ ਵਰਣਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਗਿਣਤੀ ਵਜੋਂ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਹਿਤਕ ਕਸਵੱਟੀ ’ਤੇ ਖਰੇ ਉਤਰਨ ਵਾਲੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਉਂਗਲਾਂ ’ਤੇ ਗਿਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਤਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਕਾਲਮਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿੱਤ ਹੀ ਝਰੀਟ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਉਸਾਰੂ ਸੇਧ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਭੰਬਲ-ਭੂਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਥਲੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਸਿਰਜਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਮੇਂ ਧਾਲੀਵਾਲ ਵੀ ਇਸੇ ਚੁਣੌਤੀ ਨਾਲ ਦਸਤਪੰਜਾ ਲੈਂਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਇਸ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕੀ ਥਾਂ ਹੋਵੇਗੀ? ਅਜਿਹਾ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਵੱਧ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਪੁੱਤ ਜੰਮਣ ਵਾਲੀ ਮਾਂ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਪੈਣ ਦਾ ਖਦਸ਼ਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣ ’ਤੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਇਹ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਦੁੱਧ ਦੇ ਗਿਲਾਸ ਉਤੇ ਤਰਦੀ ‘ਇੱਕ ਫੁੱਲ ਪੱਤੀ’ ਵਰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਆਪਣੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੀ ਕਸੌਟੀ ਉੱਤੇ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

‘ਬੇਮਜ਼ ਨਾਲ ਵਗਦਿਆਂ’ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ. ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ, ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ

ਅਲਾਮਤਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਾਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਉਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸਥਾਨਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵੀ ਪਰਿਪੋਖ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਪੇਸਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਤਮਾਮ ਮਸਲੇ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਚਿੰਤਨੀ ਸੋਚ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਹਨ। ਉਹ ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨੀ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਸਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪਾਸਾਰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸ (2002) 'ਤੇ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ, ਲੇਖਕ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣ ਦਾ ਅਮਲ ਤੇ ਆਰਥਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਸਾਵੇ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਅਮਲੀ ਦੇ ਹੱਡਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅਮਲ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਤੱਕ ਵੇਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਾ ਅਮਲ ਵੀ ਲੇਖਕ ਦੇ ਹੱਡੀਂ ਰਚ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਲੱਖ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਸਹਿ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅਮਲ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਇਸ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬੇਬਾਕੀ ਤੇ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਪੰਜਾਬੀ ਮੱਧਵਰਗੀ ਬੰਦੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਔਖੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਔਸਤ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਹਥਲੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਾਲੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਰਥਕ ਹਾਲਾਤ ਸਾਵੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ 'ਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਖਰਚ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੈਸੇ ਵੱਲੋਂ ਹੱਥ ਤੰਗ ਹੈ ਪਰ ਲੇਖਕ ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਵਾਂਗ ਇਸ ਨੂੰ ਫੁਕਰਪੁਣੇ ਦੇ ਪਰਦੇ ਥੱਲੇ ਕੱਜਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸੱਚ-ਸੱਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਧਾਲੀਵਾਲ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਮੋਹਰੀਆਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਤੰਗ ਆਰਥਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਉਹ ਆਖਦੇ ਹਨ :

“... ਔਖਾ ਤਾਂ ਨਗਦ-ਨਗਾਇਣ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਅਮਰੀਕਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀਆਂ ਉਪਰੋ-ਬਲੀ ਲਾਈਆਂ ਫੋਰੀਆਂ ਨਾਲ ਘਰ ਫੁਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ। ਜੀ ਪੀ ਐੱਫ ਦਾ ਖਾਤਾ ਹੀ ਨ ਕਰੀ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਕਾਰੂੰ ਦਾ ਖਜਾਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁੰਝ-ਬੁੱਚ ਕੇ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਹੱਥਲ ਹੋ ਬੈਠਾ ਸਾਂ” (ਥਿਮਜ਼ ਨਾਲ ਵਗਦਿਆਂ, ਪੰਨਾ 15)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਰਨਾਮੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕੌੜਾ ਸੱਚ ਲਿਖ ਕੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਫਰਨਾਮਾ ਵਿਧਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਤੱਤ ਅਰਥਾਤ ਸੱਚ ਦਾ ਪੱਲਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਿਧਾ ਸੱਚੋ-ਸੱਚ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਰਚਨਾ ਵਸਤੂ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਲੇਖਕ ਸੁਚੇਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਵਿਧਾ ਦੇ ਮੂਲ ਰਚਨਾਤਮਕ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਕੀਤਾ ਵੀ ਹੈ।

ਉਕਤ ਵੇਰਵੇ ਤੋਂ ਸਫਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਦਾਇਸ ਜਾਂ ਹੋਂਦ-ਵਿਧੀ ਦੀਆਂ ਬਣਤਰੀ ਗੋਹਜਾਂ ਦਾ ਵੀ ਥਹ-ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਜਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਫਰਨਾਮੇ ਦਾ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਜਾਂ ਸਫਰਨਾਮਾ ਲਿਖਣਾ ਹਾਰੀ ਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਬੇਝੇ ਵਿਚ ਵਿਦੇਸ਼ ਘੁੰਮਣ ਗੋਚਰਾ ਖਰਚ ਹੋਵੇਗਾ 'ਤੇ ਚਿੰਤਨੀ ਸੋਝੀ ਹੋਵੇਗੀ ਉਹ ਹੀ ਇਸ ਵਿਧਾ ਨਾਲ ਦਸਤਪੰਜਾ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਲੁਕਿਆ ਸੱਚ ਇਹ ਵੀ ਹੈ।

ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਸਿੰਦਿਆਂ ਲਈ ਅਤਿਵਿਕਸਤ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਜਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਲਈ ਜਾਣਾ ਵੀ ਕੋਈ ਸਹਿਜ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਤਿਵਿਕਸਤ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਖੌਤੀ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਤਹਿਤ ਸਾਰਿਆਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ-ਸਰਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਮੋਟਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸੱਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹੱਦਾਂ-ਸਰਹੱਦਾਂ ਪੱਛਮੀ ਅਤਿ-ਵਿਕਸਿਤ ਮੁਲਕਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਲਈ ਇਹ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨੀਆਂ ਹੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਡਰੋਣੀਆਂ ਹਨ। ਹਥਲੇ ਸਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਧਾਲੀਵਾਲ ਇਸੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਲੋਕਮਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਜੇ ਧਰਮਰਾਜ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਬੈਸੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਧਰਮਰਾਜ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਸਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਠੰਡੀ-ਮਿੱਠੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਤੱਤੇ-ਕੌੜੇ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿਚਲਾ ਧਰਮਰਾਜ ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਦੇ ਅਮਲਾਂ ਭਾਵ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਵਰਗਾਂ ਜਾਂ ਨਰਕਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਤਿ ਵਿਕਸਤ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਬੈਸੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਧਰਮਰਾਜ ਬੰਦੇ ਦੇ ਅਮਲ ਭਾਵ ਸਮਾਜਕ ਰੁਤਬਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਬਸਿੰਦਾ ਹੋਣਾ ਹੀ ਨਰਕਾਂ ਦਾ ਵਾਸੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਿਥਿਹਾਸ ਤੇ ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿਚਲੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਰੂ ਨੀਤੀਆਂ ਤੇ ਘਿਣਾਉਣੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਬੈਸੀਆਂ ਵਿਚ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਸਿੰਦਿਆਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਖੱਜਲ-ਖੁਆਰੀ ਤੇ ਅਨਿਆਂ ਨੂੰ ਧਾਲੀਵਾਲ ਇਕ ਸਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਚਿੱਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :

“ਉਥੇ ਕਿਹੜੇ ਅਮਲਾ ਤੇ ਨਿਬੇੜੇ ਹੋਣੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਜਾਤ ਵੇਖੀ ਜਾਣੀ ਸੀ,” (ਪੰਨਾ-18)

ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਅੰਬੈਸੀ ਦੀ ਨੁੱਕਰ 'ਤੇ ਬਣੀ ਖੋਖਾ-ਨੁਮਾ ਚਾਹ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਅੰਬੈਸੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਲੇਖਕ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵਿਸਵੀਕਰਨ ਦੇ ਉਸ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਦੁਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਪੂਰੇ ਵਿਸਵ ਦੇ ਇੱਕ 'ਵਿਸਵ-ਪਿੰਡ' ਬਣ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਸਭ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸਥਿਤੀ ਇਸ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਮੰਨ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਤੇਜ਼ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਵਿਸਵ ਇੱਕ 'ਪਿੰਡ' ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦਲਿਤ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ 'ਵਿਹੜਿਆਂ' ਵਾਲੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਖਸਤਾ ਹਾਲਤ ਚਾਹ ਦੇ ਖੋਖੇ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਕੇ ਲੇਖਕ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਆਖਦਾ ਹੈ :

“ਗਰੀਬੜੀ ਜਿਹੀ ਖੋਖਾ-ਨੁਮਾ ਦੁਕਾਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਬੈਸੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਭਿਖਾਰੀ ਬਣਿਆ ਬੈਠਾ ਤੀਜਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ।” (ਪੰਨਾ 21)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸਫਰਨਾਮੇ ਰਾਹੀਂ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੂਰਬੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਪਛੜੇਵੇਂ ਦੀ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦਾ ਮਸਲਾ ਵੀ ਉਭਰਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਨੇ ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਪੱਛੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਅਸੱਭਿਆ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅੱਜ ਵੀ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹਥਲੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਗਲਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪਾਸਾਰ ਵਿਸਵ-ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਹਿੱਤ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਹੋਈ 'ਵਿਸਵ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸ' ਵਿਚ ਵਿਸਵ ਭਰ ਤੋਂ ਆਏ ਪੰਜਾਬੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਲੇਖਕ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਵਧੀਆ ਪਰਚਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਕੀ ਸਭ ਟਾਇਮ ਪਾਸ ਹੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਹਿੱਤ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਿਸਵ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਘੋਖਿਆ-ਪੜਤਾਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬਹੁਤੇ ਹੇਠਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ ਲੇਖਕ/ਚਿੰਤਕ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਟਿਕਟ ਦਾ ਖਰਚ ਭਰ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਕਿੜ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਪਰਚੇ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ

ਵੀ ਕਿਸੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਝੱਟ-ਪੱਟ ਲਿਖੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀਆਂ । ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਇਕ ਸੈਸਨ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਵਿਸਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪਰਚੇ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਾਕ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹੀ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਅਜਿਹੇ ਅਖੌਤੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਲੇਖਕ ਪੂਰੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਟੁੱਕਦਾਰ ਮਲਵਈ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ :

“...ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਬਣ ਗਈ ਜਿਵੇਂ ਦੋ ਓਪਰੇ ਬਲਦਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਲੀ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਕਦੇ ਮੁਠੀਏ ਲੱਗ ਜਾਣ ਤੇ ਕਦੇ ਅਰਲੀਏਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁਰਲੀਆਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹੋਣ । ਕਿਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਉਰਦੂ-ਫਾਰਸੀ ਵੱਲ ਖਿੱਚੀਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਪੰਜਾਲੀ ਟੁੱਟਣਹਾਰ ਹੋਈ ਪਈ ਸੀ ।” (ਪੰਨਾ-45)

ਇਉਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਰਾਮ-ਘਚੇਲਾ ਹੀ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਭਾਵੁਕਤਾ ਵੱਸ ਇਹ ਲੇਖਕ ਤੇ ਚਿੰਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਚੁਣੌਤੀਆਂ, ਸੰਕਟਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਪ੍ਰੇਰਕਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹੋਰ ਹੀ ਵਹਿਣਾ ਵਿਚ ਵਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤਾਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਨਾਂ ਪੰਜਾਬਾਂ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਨ, ਮਸਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਨ ਪਰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਹ ਇਕ ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅਖੌਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ/ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਚਿਹਰੇ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਢਾਅ ਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅਖੌਤੀ ਸ਼ਬਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜਦੇ-ਲੜਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਘਸੁੰਨ-ਮੁੱਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਹਥਲੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਕਰਤਾ-ਧਰਤਾ ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁਝ ਲੇਖਕਾਂ/ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੇਖਕ/ਚਿੰਤਕ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੀ ਧੜਿਆਂ/ਗੁੱਟਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਤੂੰ-ਤੂੰ, ਮੈਂ-ਮੈਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਨੀਚ ਹਰਕਤਾਂ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਆਸ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਕੁਝ ਸੁਹਿਰਦ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੀ ਮੂਲ ਪਛਾਣ, ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਤਨਸ਼ੀਲ

ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਯਤਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਯਤਨ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੀ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੇ ਉੱਥੇ ਜੰਮੇ ਤੇ ਪਲ ਰਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਘਰ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਬੋਲਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਸਜਾ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਯਤਨ ਬਹੁਤੇ ਕਾਰਗਰ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਬੱਚੇ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਉਲਾਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਾਪੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਚਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਥਲੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਪੁੜ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਦਰਸ਼ਨ ਢਿਲੋਂ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ :

“ਧਾਲੀਵਾਲ ਕੀ ਕਰੀਏ ਯਾਰ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਹੌਲ ਬੜਾ ਮੂੰਹ ਜੋਰ ਐ, ਪੈਰ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਦਿੰਦਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ, ਵਹਾਈ ਲਈ ਜਾਂਦੈਂ, ਹੜ੍ਹ ਦੀ ਛੱਲ ਵਾਂਗੂੰ।”

(ਪੰਨਾ-50)

ਇਉਂ ਧਾਲੀਵਾਲ ਇਸ ਰਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਦੂਰ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਵਾਲੇ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ/ਚਿੰਤਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਜਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਗਏ ਸਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਭਾਵੁਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਭਾਵੁਕ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੀ ਉਹ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਸੰਵਾਦ ਛੇੜਦੀਆਂ ਹੀ ਹਨ, ਪਰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਤਾਂ ਕਬੂਤਰਬਾਜ਼ੀ ਲਈ ਹੀ ਰੱਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉੱਥੇ ਜੰਮੇ-ਪਲੇ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਭਾਵੁਕ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਉਣ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹ-ਮ-ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਰੋਸ਼ਨ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਵਿਸ਼ਵ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਦੇ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਡਿਗਦੇ ਮਿਆਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਗਲਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪਾਸਾਰ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲੇਖਕਾਂ/ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਬਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਲੇਖਕ/ਚਿੰਤਕ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੱਛੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਵਾਂਗ ਪੂਰੀ

ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਲ ਲਿਖਣ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲੇਖਕਾਂ ਜਿੰਨਾਂ ਹੀ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਭਰਮ ਹੀ ਹੈ । ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਭਰਿਸ਼ਟ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਲੇਖਕਾਂ/ਚਿੰਤਕਾਂ, ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ । ਹਥਲੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਧਾਲੀਵਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਵੀ 'ਬਾਇਰਨ' ਦੇ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਸਿੱਤਰ ਕਵੀ ਦਰਸਨ ਬੁੱਟਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਾਕ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਰ ਸਾਜੇ-ਸਮਾਨ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣ ਬਾਰੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਬਾਰੇ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਬਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਸੌਖ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕਵੀ ਦਰਸਨ ਬੁੱਟਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ਬੇਕਦਰੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ :

“ਆਹ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਨਾ ਕਿਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਨੇ ਤਾਂ ਵਾਰਸ, ਸਿਵ ਅਤੇ ਪਾਸ ਵਰਗੇ ਨੀ ਸੰਭਾਲੇ, ਸਾਨੂੰ ਮੋਏ ਪੁਛਣਗੇ ।” (ਪੰਨਾ 134)

ਹਥਲੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਗਲਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪਾਸਾਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਪਰ-ਥਾਂ ਬਣੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੋਹਜ਼ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਹੈ । ਧਾਲੀਵਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮਾਂ ਨੂੰ ਨੀਝ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪਾਠਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪੱਛਮੀ ਅਤਿ ਵਿਕਸਤ ਮੁਲਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਹਨਾਂ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਅੰਦਰ ਕਲਾ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਬੀਜ ਬੋਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਧਾਲੀਵਾਲ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਦੋਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਨਿੱਗਰ ਸੋਚਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੀਆਂ । ਇਕ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਕ ਸਕੂਲ ਅਧਿਆਪਕਾ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਸਟਮ 'ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦੇ ਆਖਦੇ ਹਨ :

“ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਪਨੀਰੀ ਨੂੰ ਕਲਾ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਚੇਟਕ ਲਾਉਣ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਜੁਟੇ ਪਏ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ । ਸਾਡੇ ਮਾਸਟਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਲਟਕਦੀ ਬਦਲੀਆਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ, ਡੀ.ਪੀ.ਆਈ (ਸਕੂਲ) ਦੇ ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਬੱਸਾਂ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਹੀ ਜਾਨ ਕੱਢੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ।” (ਪੰਨਾ 66)

ਇਉਂ ਧਾਲੀਵਾਲ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਮਹਾਨ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰਦੇ ਹੋਏ ਪੱਛਮੀ ਤੇ ਪੂਰਬੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਜਾਵੀਏ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਬਚਪਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਬਹੁਤੇ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦੇ ਕੇ ਲੱਗੇ ਮਾਸਟਰ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਰਾਜੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ

ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਉਲਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਥਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕਿ ਆਮ ਬੰਦਾ ਸਿੱਖਿਆਤ ਹੋਵੇ ।

‘ਵਿੰਡਸਰ ਕੈਸਲ’ ਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਧਾਲੀਵਾਲ ਸਾਹੀ ਮਹਿਲ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕਤਾ ਅਤੇ ਪਾਸੀਅਤ ਨੂੰ ਅਲੋਚਨਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮੀਟਿੰਗ ਹਾਲ ਵਿਚ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦਿਉ-ਕੋਦ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਰਤੇ ਗਏ ਪਿਸਤੌਲ, ਬੰਦੂਕਾਂ, ਤਲਵਾਰਾਂ, ਖੰਜਰ ਆਦਿ ਵੇਖ ਕੇ ਧਾਲੀਵਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਹਾਲ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦੇ ਮਨਸੂਬੇ ਬਣਾਏ ਹੋਣਗੇ । ਇਸ ਮਹਿਲ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦੇਖ ਕੇ ਲੇਖਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਨੇਕਾਂ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਇਕ ਸੁਹਿਰਦ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਲੇਖਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਕੁੜੱਤਣ ਨੂੰ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

“ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਇਕ ਕੌੜੇ ਪੂੰਏ ਦਾ ਗੁਬਾਰ ਅੰਦਰ ਭਰ ਗਿਆ, ਮਨ ’ਚ ਆਇਆ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ, ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀਵਾਲਾ, ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਕਿਉਂ ਭੁਲਾ ਛੱਡਿਆ ਹੈ? ਕੀ ਉਹ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੌਮੀ ਯੋਧਿਆਂ ਵਜੋਂ ਵਿਖਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਨਹੀਂ? ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਫਰੰਗੀਆਂ ਦੇ ਨਿਬੁੰਆਂ ਵਾਂਗ ਲਹੂ ਨਿਚੋੜ ਕੇ ਸਾਡੀ ਭੱਲ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ?” (ਪੰਨਾ 88)

ਇਉਂ ਲੇਖਕ ਚੇਸਟਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖਾਤਰ ਅਨੇਕਾਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਤੱਕ ਵਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਦੀ ਅਸੀਂ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ । ਸਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਗੋਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਸਭ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਤਾਂ ਜੋ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਬਕ ਲੈ ਸਕਦੀਆਂ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਰੂ-ਨੀਤੀਆਂ ਕੋਈਆਂ ਚਾਲਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਭਰਿਸ਼ਟ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ‘ਲੰਡਾ ਲੁੱਚਾ ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਗੁੰਡੀ ਰੰਨ ਪ੍ਰਧਾਨ’ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣੀ ਪਈ ਹੈ । ਅਜਿਹੇ ਮਾੜੇ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਯੋਧਿਆਂ, ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਲੇਖਕਾਂ, ਸੱਚੇ ਸਮਾਜ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੇਖਕ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਾਡੀ ਨਲਾਇਕੀ, ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਹਰ ਤਰਫ਼ ਗਿਰਦੇ ਗਿਰਾਫ਼ ’ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਜਾਹਿਰ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ।

‘ਬੇਮਜ਼ ਨਾਲ ਵਗਦਿਆਂ’ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਦਾ ਅਗਲਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪਾਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜੁਆਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਜਾਅਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੇ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਔਕੜਾਂ, ਸੰਕਟਾਂ, ਕਸ਼ਟਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਵਰਣਨ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਹੈ । ‘ਛੋਹਰਾ ਸਾਉਥਾਲ ਕਾ’ ਅਤੇ ‘ਕੈਲੀ ਦੀ ਉਡੀਕ’ ਕਾਡਾਂ ਵਿਚ ਧਾਲੀਵਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ

ਏਜੰਟਾਂ ਦੇ ਝਾਂਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜਾਅਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲੱਖਾਂ ਦੁੱਖ ਸਹਿੰਦਿਆਂ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਕਟਦਿਆਂ, ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਸਿਫਟਾਂ ਝੇਲਦਿਆਂ, ਕਈ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਆਪਣਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਜਰਦਿਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਅੰਦਰੋਂ ਤਿੜਕੀ ਹੋਈ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਵਹੀਰਾਂ ਘੱਤਣ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਏ ਮੂਲ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਨਿਸਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਨੌਜੁਆਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਇਹ ਦੁਖਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਅਜੇ ‘ਕੰਮ ਸਭਿਆਚਾਰ’ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਯੁਵਾ ਸਕਤੀ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦਾ ਕੁਝ ਸੰਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਨੌਜੁਆਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਹਰ-ਰੋਜ਼ 20-20 ਘੰਟੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਪੜ ਵੇਲ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਾਵੀਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੇ ਪਾਤਰ ਮੇਜ਼ਰ ਤੋਂ ਜਦੋਂ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕੀਤੇ ਕਸਟ ਕਰਕੇ ਹੋਈ ਤਕਲੀਫ਼ ਲਈ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ :

“ਕਸਟ ਕਾਹਦਾ ਐ ਬਾਬਿਓ, ਰੁਟੀਨ ਐ ਇਹ ਤਾਂ, ਤੁਹਾਡਾ ਛੋਟਾ ਵੀਰ ਤਾਂ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਸੌ ਕੇ ਹੀ ਕੰਮ ਚਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹੈ। ਏਸ ਚੰਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁੱਟਿਐ ਤਾਂ ਈ ਪੈਰ ਲੱਗੇ ਨੇ ਇਥੇ...।” (ਪੰਨਾ 175)

ਹਥਲੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਦਾ ਅਗਲਾ ਪਾਸਾਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ‘ਆਕਸਫੋਰਡ ਦੀ ਧਾਂਕ’ ਨਾਂ ਦੇ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਧਾਲੀਵਾਲ ਬੇਸ਼ੱਕ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਾਂਗ ਖੁੱਲ੍ਹਕੇ ਨਹੀਂ ਵਿਚਰ ਸਕੇ ਪਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਪੱਥ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਸਭ ਕੁਝ ਚਾਹ ਦੀ ਕੰਨਟੀਨ ਵਾਂਗ ਚਲਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ ਪੱਥ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਵਿਚਰਣਾ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਇਥੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਸਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੰਭੀਰ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉਪਰ ਬੜੀ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਪਿੱਛੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੌਮ ਦਾ ਸਲੀਕਾ ਅਤੇ ਸਿਸਟਾਚਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਧਰਾਤਲ ’ਤੇ ਖੁਸ਼ਨੁਮਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਾਨਣ ਦਾ ਹੱਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸੂਝ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪੂਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੌਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :

“ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਪੱਥ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਅਚੰਭਾ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਪਰ ਫੇਰ ਚਾਹ ਦੀ ਕੰਨਟੀਨ ਵਾਂਗ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਆਮ ਵਾਂਗ ਹੋ ਰਿਹਾ ਵੇਖ ਕੇ ਤਸੱਲੀ ਹੋਈ। ਇਸ ਸਲੀਕੇ ਅਤੇ ਸਿਸਟਾਚਾਰ ਨੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਏਨੀਆਂ

ਖੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦੁਆਈਆਂ ਸਨ ।’’ (ਪੰਨਾ- 175)

‘ਸੋਨੇ ਦੀ ਲੰਕਾ’ ਨਾਂ ਦੇ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਧਾਲੀਵਾਲ ਵਾਪਸੀ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਵਿਚ ਹੋਏ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਤੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਆਮ ਪੱਧਰ ਦਾ ਹੀ ਹੈ । ਔਰਤਾਂ-ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਸ਼ਿੰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਗਰੀਬੀ ਸਾਫ਼ ਝਲਕਦੀ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਮ ਇਕ-ਦੋ ਕਮਰਿਆਂ ਦੇ ਹਨ ਜੋ ਨਾਰੀਅਲਾਂ ਦੀ ਲੱਕੜ, ਬਾਂਸ ਦੀਆਂ ਫਾਕਾਂ ਅਤੇ ਸਿਰਕੀਆਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਉਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਜੂਨ ਹੀ ਕੱਟ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਲੰਕਾ ਕਹਿਣ ਦੀ ਚੋਸ਼ਟਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਦਾ ‘ਡੋਲਫਿਨ ਹੋਟਲ’ ਜੋ ਨਗੰਬ ਬੀਚ ਉੱਤੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਮਾਰਤ, ਸਵਿੰਮਿੰਗ ਪੂਲ, ਬੀਅਰ ਬਾਰ ਤੇ ਚੁਫੇਰੇ ਮਖਮਲੀ ਹਰਾ-ਕਚੂਰ ਘਾਹ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁਝ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਤਰਜ਼ ਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ । ਮਖਮਲੀ ਘਾਹ ਉਪਰ ਨਿਰਵਸਤਰ ਪਈਆਂ ਮੇਮਾਂ ਮੂਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੁਸਨ ਦਾ ਦਿਲਕਸ਼ ਨਜ਼ਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਨਗੰਬ ਬੀਚ ਤੇ ਇਹ ਹੋਟਲ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਖਿੱਚ ਲਈ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਉਹ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਧਾਲੀਵਾਲ ‘ਸੋਨੇ ਦੀ ਲੰਕਾ’ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਸੋਨੇ ਦੀ ਲੰਕਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਲੇਖਕ ਅੰਦਰੋਂ ਖੁਸ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਨਜ਼ਾਰੇ ਉਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ‘ਬਰਾਈਟਨ ਬੀਚ’ ਉੱਤੇ ਵੇਖਣ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਕੜਾਕੇ ਦੀ ਠੰਡ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵੇਖ ਨਾ ਸਕੇ, ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹ ਸਭ ਆਪਣੇ ਏਸ਼ੀਅਨ ਦੇਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਵਿਚ ਵੀ ਵੇਖ ਲਿਆ ਸੀ । ਬੇਸ਼ੱਕ ਆਪਣੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਬੀਚਾਂ ਦੇ ਨੰਗੇ-ਚਿੱਟੇ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੇ ਗੋਰੀਆਂ ਦੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਜਿਸਮਾਂ ਦਾ ਬੇਬਾਕੀ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਲੇਖਕ ’ਤੇ ਕੁਝ ਅਲੋਚਕਾਂ ਨੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਜਾਹਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਵਿਧਾ ਸੱਚ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਚਨਾ ਵਸਤੂ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਇਹ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸੱਚ ਆਖਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਆਮ ਬਸ਼ਿੰਦੇ ਵਾਂਗ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ ਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾਇਕ ਵਾਂਗ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਲੀਡਰ ਵਾਂਗ । ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਬਸ਼ਿੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਬੰਦ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਿਸਟਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਿਸਟਮਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਪਹਿਲੀ ਇੱਛਾ ਕਾਮੁਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਤੇ ਭੋਗਣ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਧਾਲੀਵਾਲ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਸੁਚੇਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਰ ਪੱਖ ਉਸ ਦੀ ਸਮੁੱਚਤਾ ਵਿਚ ਦਿਖਾਉਣ । ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਪੱਛਮੀ ਰਹਿਤਲ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਨਿਰਖ ਪਰਖ ਕੇ ਸਾਡੇ ਅਰਧ ਜਗੀਰੂ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਤੁਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਦੇ ਅਸਲੋਂ

ਨਿਖੜਵੇਂ ਪੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪਸਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਫਰਨਾਮੇ ਸਿਰਫ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਪਾਠਕ ਦੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਆਪਣੇ ਸਫਰਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਮੇਮਾਂ ਦੇ ਹੁਸਨ ਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਦੀਆਂ ਚਟਕਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨਾ ਵੀ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਜੁਗਤ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਬੋਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੀ।

ਹਥਲੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਪਾਠਕ ਦੀ ਰੋਚਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਜੁਗਤਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਰੋਚਿਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲੇਖਕ ਨੇ ਹਾਸੇ ਭਰੇ ਟੋਟਕਿਆਂ ਜਾਂ ਐਸੀ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਤਸਵੀਰਕਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪਾਠਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਥਲੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤਨਾਓਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਟੋਟਕਾ ਜਾਂ ਹਸਾਉਣੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ‘ਤੁਬਕਿਆ ਘੋੜਾ’ ਨਾਂ ਦੇ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਵਰਿਆਮ ਸੰਧੂ ਆਪਣੀ ਵਾਪਸੀ ਟਿਕਟ ਕਨਫਰਮ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਤਨਾਓਸ਼ੀਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਗਰਿਫਤ ਵਿਚ ਆਇਆ ਮਾਨਸਿਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੰਢਾਅ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਤਨਾਓ-ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਧਾਲੀਵਾਲ ਟੋਟਕੇ ਦੀ ਜੁਗਤ ਵਰਤ ਕੇ ਵਰਿਆਮ ਸੰਧੂ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ :

“ਸੰਧੂ ਸਾਹਿਬ ਅੱਜ ਬੀ.ਬੀ.ਸੀ. ਦੀ ਖਬਰ ਐ ਬਈ ਰਾਤ ਰਾਣੀ ਐਲਿਜਾਬੈੱਥ ਵੀ ਪਲਸੇਟੇ ਮਾਰਦੀ ਰਹੀ। ਉਹਦੇ ਕੰਨੀ ਵੀ ਪੈ ਗਈ ਗੱਲ ਕਿਧਰੇ ਆਪਣੀ ਟਿਕਟ ਦੀ।” (ਪੰਨਾ-69)

ਇਉਂ ਧਾਲੀਵਾਲ ਇਸ ਸਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਹ ਰੋਚਿਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੜੀ ਠੁੱਕਦਾਰ ਮਲਵਈ ਬੋਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਰਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਅਨੇਕਾਂ ਅਖੌਤਾਂ, ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖਾਣਾਂ ਜਿਵੇਂ ਹੱਥਲ ਹੋਣਾ, ਸਬਰ ਦਾ ਘੁੱਟ ਭਰਨਾ, ਕਾਰੂੰ ਦਾ ਖਜਾਨਾ, ਕੱਛਾਂ ਵਜਾਉਣਾ, ਲਾਂਗੜ ਖਿੱਚਣਾ, ਮਾਂ ਫਿਰੇ ਪਾਥੀ-ਪਾਥੀ ਨੂੰ ਧੀ ਗਹੀਰੇ ਬਖਸ਼ੇ, ਢੇਰੀ ਢਾਉਣੀ, ਭਾਂਬੜ ਬਣਨਾ, ਭਾਜੜਾਂ ਪੈਣੀਆਂ, ਜੋੜੀ ਵਿਚ ਭੰਗਣਾ ਪੈਣੀ, ਜਾਨ 'ਚ ਜਾਨ ਆਉਣੀ, ਆਰ ਲਾਉਣੀ, ਪੁੱਤ ਦਾ ਪੱਜ ਤੇ ਮਾਂ ਦਾ ਰੱਜ, ਚਿੜੀਆਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰਨਾ, ਕੁੜੀ ਜੰਮੀ ਭੈਣ ਵਿਸਰੀ ਭੂਆ ਕੀਹਦੇ ਯਾਦ ਆਦਿ ਅਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਲੱਡੂਆਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਟੱਕਰੀ ਤੈਨੂੰ ਟੱਕਰੂ ਬੰਸਰੀ ਵਾਲਾ, ਤੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾ ਆਈਆਂ ਕਿੱਕਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾ ਲਾ ਜੱਫੀਆਂ ਆਦਿ ਲੋਕਧਾਰਕ ਗਹਿਣਿਆਂ ਨਾਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਆਪਣੀ ਮਲਵਈ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸਿੰਗਾਰਦੇ ਹਨ। ਪਾਠਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਲਵਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਰਸ ਵੀ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਾਲੀਵਾਲ ਕੋਲ ਮਲਵਈ ਬੋਲੀ ਦੀ ਐਸੀ ਬੰਸਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ

ਵਰਗ ਨੂੰ ਕੀਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਸਫਰਨਾਮੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਂਡਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਬੜੇ ਢੁੱਕਵੇਂ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤਮਈ ਹਨ ਜੋ ਪਾਠਕਾਂ ਅੰਦਰ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਹਰ ਕਾਂਡ ਦਾ ਸਾਰ-ਤੱਤ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਚ ਹੀ ਘੁਲਿਆ ਮਿਲਿਆ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪਾਠਕ ਦੀ ਰੋਚਕਤਾ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਬੜੇ ਕਾਰਗਰ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਬੇਮਜ਼ ਨਾਲ ਵਗਦਿਆਂ' ਸਫਰਨਾਮਾ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਆਮ ਬਸਿੰਦੇ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਜਾਂ ਮਜਦੂਰੀ ਕਰਨ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸਕਲਾਂ, ਸੰਕਟਾਂ, ਦੁਸਵਾਰੀਆਂ, ਕਠਨਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਥੇ ਵੱਸਦੇ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ, ਸੱਧਰਾਂ, ਤਾਘਾਂ, ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਹਾਅ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪ੍ਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਰਜਿਸਟਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਵਿਸਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ/ਨਿਰਾਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਦਾ ਭਰਵਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਸਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਸਿਆਸਤ, ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਗੁੱਟ-ਬੰਦੀ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚਲੇ ਘੁੰਮਣ ਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਵਰੋਸਾਇਆ ਇਹ ਸਫਰਨਾਮਾ ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਫਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ ਗੌਲਣਯੋਗ ਰਚਨਾ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ ।